

Пресвятая Богородице, высшая всех дев Дѣво / моли Бога, моли Бога о нас,
 Мати Исуса Христа, Мати обрадованная, / моли Бога, моли Бога о нас,
 Мати Пречистая, Мати прекрасная, / моли Бога, моли Бога о нас,
 Мати, Мати, Мати, Мати, Мати нетленная, Мати непорочная, / моли Бога, моли Бога о нас,
 Мати, Мати, Мати, Мати, прелюбезная Мати, пречудная Мати, / моли Бога, моли Бога о нас,
 Мати Создателя Искупителя / моли Бога о нас, моли Бога о нас.

Дѣво, Дѣво премудрая, / моли Бога о нас,
 Дѣво пречестная, Дѣво, Дѣво преславная, / моли Бога о нас,
 Дѣво Владычице благодатная, Дѣво вѣрная, / моли Бога о нас (2 р.).

Зерцало правды и истины, / моли Бога о нас,
 престоле мудрости, / моли Бога о нас,
 вина наша радости, / моли Бога о нас,
 сосуде честный, сосуде духовный, сосуде изрядного правила / моли Бога о нас.

Цвѣте духовный, столпе Давыдов, столпе от кости слонов, / моли Бога о нас,
 храме золотый, золотый киоте завѣта, дверь небесная, заре утрняя, здравие немощным,
 прибѣжище грѣшным, утѣшение озлобленным, помощнице вѣрным / моли Бога о нас (2 р.).

Царице, царице ангельская, царице патриархов, царице пророков, / моли Бога о нас (2 р.),
 царице, царице апостолов, царице мучеников, мучеников, царице исповѣдников, царице
 дѣвиц святых, / моли Бога о нас (2 р.),
 царице, царице, царице, царице всѣх святых / моли Бога о нас (2 р.).

Агнче Божий вземляй, вземляй грѣхи мира, / прости нам (4 р.), Господи,
 агнче, агнче Божий, агнче, агнче Божий вземляй грѣхи мира, / услыши нас, Господи (2 р.),
 агнче Божий, агнче Божий вземляй, вземляй, вземляй грѣхи мира, / помилуй нас (4 р.).

Христе вонми молитвы наша, Христе призри, призри, призри на молитвы наша,
 на молитвы наша.
 Кирие елейсон, Христе елейсон, кирие елейсон, елейсон, елейсон.

о. Войтех БОГАЧ (Пряшів)

ЦЕРКОВНОСЛОВ'ЯНСЬКІ ЛІТУРГІЙНІ КНИГИ В БІБЛІОТЕЦІ ПРЯШІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Виникнення бібліотеки Греко-теологічного факультету Пряшівського університету (далі ГТФ ПУ) тісно пов'язане із створенням греко-католицького єпископату в Пряшеві, заснованого буллою *Relata semper*. Його першим єпископом був Григорій Таркович (1818–1841).

Єпископ Таркович великою мірою спричинився до виникнення двох нових інституцій єпископату: архіву та бібліотеки. У жовтні 1820 р. він доручив каноніку Василю Худобі, щоб згідно з попереднім розпорядженням Намісницької Ради виділив з архіву Мукачівського єпископату і переніс до Пряшева весь архівний матеріал, який стосувався Пряшівського єпископату¹.

Ідеєю заснування єпископської бібліотеки єпископ Таркович займався вже під час перебування у Відні. Сам був любителем книг і вже під час своєї діяльності в Будині не розлучався з книгою. Будучи єпископом, він жив усамітно і залюбки займався своїми книгами. Заснування бібліотеки вважав створенням духовного вогнища, яке служило б для освіти та виховання молодого покоління священиків і вчителів. Тому в своїх звертаннях до єпископату щодо матеріальної підтримки ніколи не забував пригадати, щоб була виділена фінансова частина для заснування і підтримки бібліотеки. Проте її заснуванню зрештою не допомогло начальство, але приватна особа — Ян Ковач з Еґеру. Ковач був вихователем дітей угорських дворянських родин, який після виходу на пенсію осів у Відні. Тут він познайомився з єпископом Тарковичем, з яким нав'язав дружні відносини. Ян Ковач був справжнім меценатом, який не тільки допоміг заснувати бібліотеку, але й створив фінансовий фонд для її розвитку. Вже 15 січня 1818 р. подарував єпископату свою приватну бібліотеку, яка мала 1 000 томів. Згодом аж до 1826 р. на її утримання щороку одноразово виділяв певну суму (разом це становило приблизно 18 400 золотих). Нарешті в згаданий рік вирішив створити для бібліотеки постійний фонд, що 25 серпня 1826 р. підтвердив установчою грамотою². За цю благородну діяльність в 1827 р. цісар Франц I нагородив його золотою медаллю. На прохання Яна Ковача володар також офіційно підтвердив за-

¹ А. Духнович. *Хронологическая история славной епархии Пряшевской от ея начала до перваго епископа Григория Тарковича*. Санкт-Петербург 1877, с. 59.

² Архиепископський греко-католицький єпископат в Пряшеві (далі АГЄП), Поточні справи, Твори, інв. номер 342, сигн. 1005.

снування єпископської бібліотеки в Пряшеві 12 січня 1830 р. та надав їй установчу грамоту³.

Крім цього мецената, пряшівська бібліотечка мала також інших меценатів. Одним з них був мукачівський єпископ Олексій Почі, який в 1826 р. подарував єпископській бібліотеці частину своїх книг⁴. Наступним меценатом був Матей Бені, канонік Кошицької капітули та професор канонічного права єпископської колегії в Кошицях. Після своєї смерті († 1828) він заповів усі свої книги пряшівській бібліотеці, які у наступному році були перевезені з Кошиць до Пряшева⁵. Останнім великим меценатом був мукачівський канонік Ян Ольшавський (колишній пряшівський вікарій), який перед своєю смертю в 1829 р. половину своєї бібліотеки подарував пряшівській бібліотеці⁶. Згодом єпископ Таркович потурбувався про те, щоб у статуті Мукачівської капітули було наведено, що після смерті кожного її члена його бібліотека має належати єпископській бібліотеці (під час сумнозвісних подій 50-х років минулого століття єпископська бібліотека була передана Міській бібліотеці в Пряшеві)⁷.

Сучасна бібліотека офіційно почала свою діяльність у 2007 р. Вона виникла на основі об'єднання фондів Греко-католицького семінара священників благословенного єпископа Павла Петра Гойдича, бібліотеки Ковачіяна — тобто бібліотеки Греко-католицького пряшівського єпископату з фондами, які були в розпорядженні ГТФ від 1990 р., коли він відновив свою діяльність.

І. Загальний огляд книг бібліотеки ГТФ

У бібліотеці ГТФ ПУ в Пряшеві знаходиться 124 книг церковнослов'янською мовою. Серед них є також книги біографічного й граматичного характеру, Біблії (повні) та катехізиси. Ці 124 книги були видані в різних містах і видавництвах Монархії та Європи:

Львові — 9, Перемишлі — 3, Москві — 22, Будині — 6, Відні — 5, Києві — 9, Крижеваці — 2, Петербурзі — 24, Унгварі (Ужгороді) — 7, Уневі — 1, Венеції — 3, Вільнюсі — 1, Празі — 2, Юніоутавн — 1, Пряшеві — 5, Новому Саді — 1, Люблянці — 1, Ляйпцигу — 1, Чернігові — 1. 17 книг не мають вказівок на місце видання.

³ АГЄП, Грамоти, інв. номер 8, сигн. 2030/158, № 1.

⁴ АГЄП, Поточні справи, інв. номер 342, сигн. 869.

⁵ Тестамент проф. Теології Матфея Бєня див. АГБП, Поточні справи, інв. номер 344, сигн. 1226; список книг, які подарував дієцезіяльній бібліотеці див. АГБП, Поточні справи, Твори, інв. номер 345, сигн. 1588.

⁶ Список книжок каноніка — лектора Мукачівської капітули Яна Ольшавського, які заповів Пряшівській дієцезній бібліотеці (АГБП, Поточні спраи, Твори, інв. номер 345, сигн. 976; див. також: А. Духнович. *Хронологическая история*, с. 73.

⁷ Бібліотека була повернута Пряшівському єпископату тільки 1 лютого 1995 р., в наш час бібліотека нараховує 10 222 томів (плюс додатки).

Раритетами бібліотеки ГТФ ПУ є 6 рукописів: Апостол⁸, Апостол⁹, Історія церковная до реформації¹⁰, Катихисис Новый з біблією¹¹, Право церковное¹², Разглагольствие о літургії¹³. З усіх 124-х наведених книг 53 книги належать до літургійних (сюди ми зарахували також типікони).

II. Українські видання літургійних книг

З великого списку церковнослов'янських літургійних книг у бібліотеці ГТФ ми дослідили та аналізували літургійні книги, видані українською мовою та видані у Львові, Києві й Ужгороді.

а) до літургійних книг, виданих у Львові, належать такі:

- 1) Акатисник (збірник акафістів). Львів 1893¹⁴.
- 2) Анфология Русская. Львів 1854¹⁵.
- 3) Апостоли и Євангелія. Львів 1892¹⁶.
- 4) Чин молебена во время совещанія гр. кат. єпископов во Львовє. Жовква 1927¹⁷.
- 5) Чины парастаса и погребенія мірских тілес. Львів 1887¹⁸.

б) до церковнослов'янських та українських книг, виданих у Львові, належать:

- 1) Лежогубський Федір. Христос між нами. Львів 1912¹⁹.
- 2) Поученія христіанскаго Богочестія. Львів 1786²⁰.
- 3) Сліпий Йосиф. Святий священномученик Йосафат Кунцевич. Львів 1925²¹.
- 4) Типік, Сієсть указ неделям. Львів 1833²².

в) до церковнослов'янських книг, виданих в Ужгороді, належать:

- 1) Талапкович. Церковно-народное літургическое пеніє угро-русов. Унгвар 1873²³.

⁸ Бібліотека ГТФ. Сигн. 3065.

⁹ Бібліотека ГТФ. Сигн. 3404.

¹⁰ Бібліотека ГТФ. Сигн. 3203.

¹¹ Бібліотека ГТФ. Сигн. 3392.

¹² Бібліотека ГТФ. Сигн. 3162.

¹³ Бібліотека ГТФ. Сигн. 3319.

¹⁴ Бібліотека ГТФ. Сигн. 5256.

¹⁵ Бібліотека ГТФ. Сигн. 5175.

¹⁶ Бібліотека ГТФ. Сигн. 5492.

¹⁷ Бібліотека ГТФ. Сигн. 3087.

¹⁸ Бібліотека ГТФ. Сигн. 5517.

¹⁹ Бібліотека ГТФ. Сигн. 6826.

²⁰ Бібліотека ГТФ. Сигн. 299.

²¹ Бібліотека ГТФ. Сигн. 2085.

²² Бібліотека ГТФ. Сигн. 5526.

²³ Бібліотека ГТФ. Сигн. 4445.

2) Микита А. Руководство в церковный типикон. Унгвар 1890²⁴.

г) до літургійних книг та принагідних текстів, виданих в Києві, належать:

- 1) Чин освящення храма от архиерея творимаго. Київ 1876²⁵.
- 2) Евангелія Матфея. Київ 1899²⁶.
- 3) Молитослов ерейский. Київ 1884²⁷.
- 4) Посвящение по поводу митрополитом киевским Платоном католическаго костела в местечке Коростышеве. Вильно 1884²⁸.
- 5) Псалтир. Киево-Печерская Лавра. Без наведення місця і року видання²⁹.
- 6) Псалтир с возледованием. Київ 1891³⁰.
- 7) Пеніє молебное к Пресвятой Богородице. Київ 1875³¹.

г) до нелітургійних церковнослов'янських і російських книг, виданих у Києві, належать:

- 1) Должности пресвитеров приходских. Київ 1779³².
- 2) Небо новое с новыми звездами. Київ 1628³³.

III. Літургійні книги з фонду ГТФ, що знаходяться в архієпископському уряді (далі — АЄУ) в Пряшеві

Літургійні церковнослов'янські книги знаходяться на постійній історичній експозиції в приміщенні Пряшівського греко-католицького архієпископського та митрополичного уряду³⁴.

1) Акафістник. Львів 1893³⁵

Акафістник ухвалив архієпископ Сильвестр (Сембратович) за о. номером орд. 618/1862. Надрукований у Ставропігійському інституті у Львові.

Акафістник складається з 23 акафістів у традиційному складі: кондак та ікос. Після акафістів слідує ектенія за померлих і ектенія за акафістами. Акафісти розміщені в такому порядку:

²⁴ Бібліотека ГТФ. Сигн. 3418.

²⁵ Бібліотека ГТФ. Сигн. 6449.

²⁶ Бібліотека ГТФ. Сигн. 5439.

²⁷ Бібліотека ГТФ. Сигн. 6088.

²⁸ Бібліотека ГТФ. Сигн. 5914. І якщо текст був виданий у Відні, наводимо його на цьому місці, оскільки літургійний чин виконав київський митрополит.

²⁹ Бібліотека ГТФ. Сигн. 3066.

³⁰ Бібліотека ГТФ. Сигн. 2013.

³¹ Бібліотека ГТФ. Сигн. 1875.

³² Бібліотека ГТФ. Сигн. 1725.

³³ Бібліотека ГТФ. Сигн. 2965.

³⁴ Адреса: Prešov, Hlavná 1. Греко-католицька митрополія була заснована 30 січня 2008 р. папою Бенедиктом XVI Буллою *Spiritual emolumento* (див.: *Schematismus prešovskej gr. kat. metropolie*. Prešov: Petra 2008. с. 38).

³⁵ Акафістник. Львів 1893.

- а) До пресвятої Трійці
- б) До Ісуса Христа
- в) До Ісуса Христа
- г) До святого хреста
- ґ) До страждань Христових
- д) До життєдайного гробу та воскресіння Христа
- е) До Сповідання Пресвятої Богородиці
- є) До успіння Пресвятої Богородиці
- ж) До непорочного зачаття Пресвятої Богородиці
- з) До Покрови Пресвятої Богородиці
- и) До Михаїла, Габрієла та інших ангелів
- і) До пророка Іоанна Хрестителя та Предтечі
- ї) До святих, славних апостолів Петра і Павла
- к) До святого Миколая
- л) До всіх святих
- м) До святого Василя Великого
- н) До святого великомученика Георгія
- о) До пустельника Онуфрія
- п) До великомученика Деметрія
- р) До великомучениці Варвари
- с) До святого Причастя – лише для священників
- т) До пророка Іллі
- у) До померлих

2. Апостоли и Евангелія. Львов, 1892³⁶

Книгу схвалив 21 травня 1888 р. у Львові митрополит Сильвестр Сембратович за номером 366/Орд. з текстом: «Одобрят со стороны гр.-кат. Митрополичного Ординариату».

Перша частина книги складається з апостолів та евангелій на неділі і свята церковного року греко-католиків. Порядок читання починається з рухомих свят неділею Пасхи та продовжується протягом всієї П'ятидесятниці. Після П'ятидесятниці в понеділок наведено свято пресвятої Трійці, а за ним неділі після П'ятидесятниці. Неділя всіх святих наведена як друга неділя по П'ятидесятниці. В результаті такого способу підрахунків ми маємо підряд 33 неділі (замість 32) перед початком пісної тріоди. Пісна тріода складається з недільних і суботніх читань апостола та евангелія. Книга наводить читання тільки апостола та евангелія і під час літургії святого Василя Великого з вечірнею у великий і святий четвер та у велику і святу суботу. Вона не обминає апостол та евангелія ані під час великої вечірні та у велику і святу п'ятницю. У другій частині книга наводять всі свята постійного кола свят літургійного року.

³⁶ Апостоли и евангелія. Львів 1892.

3. Чини парастаса і погребенія. Львів: Ставропигійський Інститут 1887³⁷

Згоду до друку дав 10 січня 1887 р. у Львові митрополит Сильвестр Сембратович.

Чини складаються із:

Порядку парастасу.

Порядку похорону в Христа для віруючих мирян.

Порядку похорону дітей.

Порядку похорону в неділю Пасхи і протягом усього світлого тижня.

Порядку парастаса від неділі Фоми до славлення вознесіння Господнього.

Крім наведених літургійних порядків, у ньому наводиться також велике повчання для священників про похорон та про богослужіння за померлими.

4. Молебное пеніє до пресвятої Богородици. Київ: Києво-Печерская Лавра 1875³⁸

У богослужінні до Богородиці немає ніяких даних про його схвалення. Однак можна припустити, що процес ухвалення відбувався згідно з монастирськими правилами.

5. Типик. Во Львові: Ставропигійський Інститут 1833³⁹

Типікон не належить до церковної книги у прямому значенні цього слова. Проте містить всі точні інструкції для проведення богослужінь. Лише рідко трапляється, що його не відносять до літургійних книг.

У першій частині типікону наводяться загальні схеми вечірні, утрени та божої святої літургії для співців. У вказівках для співаків наголошується також на можливих варіантах текстів під час перебігу святкування.

У другій частині типікону наводиться порядок богослужінь у конкретних випадках.

о. д-р Марко БЛЯЗА, ТІ (Варшава)

ЛІТУРГІЙНИЙ ПЕРЕКЛАД І СПІВ У ВІЗАНТІЙСЬКО-РУМУНСЬКІЙ ТРАДИЦІЇ

Я вибрав таку тему статті тому, що в українському середовищі літургістів візантійсько-румунська традиція до сих пір це справді *terra incognita*. Основною причиною цього, здається, є мовний бар'єр. Адже румунська мова не слов'янська, а східно-романська. З другого боку слов'янські мови, а особливо церковнослов'янська, мали немалий вплив на розвиток румунської мови.

Іншим бар'єром, який виникає із попереднього, це дуже обмежені контакти між українськими та румунськими представниками Церков візантійської традиції. Тому мало знаємо про переклад літургійних текстів та про спів візантійсько-румунський. Що більше, румунські літургійні тексти нам нецікаві також тому, що вони не мали впливу на розвиток наших літургійних текстів в Україні, так православних, як греко-католицьких. Радше навпаки: то церковнослов'янські богослужбові книги мали вплив на румунські літургійні тексти.

Візантійсько-румунська традиція дуже особлива тому, що від часів здобуття Римським імператором Траяном Дакії у 107 році, мешканці сучасної Румунії почали піддаватися латинським впливам у культурі. А до цього часу панували в Дакії радше гелленські впливи¹. Візантійсько-румунську традицію представляють Румунська Православна Церква (*Biserica Ortodoxă Română*), яка має статус патріархату із 1925 року, та Румунська Церква З'єднана з Римом (*Biserica Română Unită cu Roma*), тобто греко-католицька, яка тепер має статус верховного архієпископства. Ця остання виникла в 1700 році в місті Альба Юлія як результат церковної унії православної Церкви в Трансільванії — тоді частина Австрійської імперії — з Римо-католицькою Церквою. З другого боку треба підкреслити, що мешканці Дакії прийняли християнство вже в другій половині IV століття².

Метою цієї статті буде наблизити деякі основні аспекти візантійсько-румунської традиції, а саме описати перші переклади богослужбових книг на румунську мову, порівняння деяких основних текстів молитов між Румунською Православною Церквою та Румунською Церквою З'єднаною з Ри-

³⁷ ГТФ. Чини парастаса і погребенія. Львів: Ставропигійський Інститут 1887.

³⁸ ГТФ. Молебное пеніє до пресвятої Богородици. Київ: Києвопечерская Лавра 1875.

³⁹ ГТФ. Типікон. Львів: Ставропигійський Інститут 1833.

¹ Поп. М. Eliade. *Rumuni: Zarys historii*. Bydgoszcz 1997, с. 26.

² Поп. М. Eliade. *Rumuni*, с. 30; I. Ploscaru. *Scurtă istorie a Bisericii Române*. Timișoara 1999, с. 66–80; В. А. Цыпин. *Церковное право: Круглый стол по религиозному образованию в Русской Православной Церкви*. Москва 1996, с. 216–217.